

ارزیابی قوانین و مقررات بانکداری ایران در تحقق بانکداری اسلامی

سمیه ولایی^۱، محسن حسنونند^{۲*} و علی پورعباس^۳

۱دانشگاه آزاد اسلامی، واحد الکترونیکی، گروه حقوق، تهران، ایران

۲دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات، گروه حقوق، تهران، ایران

۳دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ورامین، گروه حقوق، تهران، ایران

*نویسنده مسئول

چکیده

بانکداری اسلامی بیش از سه دهه است که در ایران در حال اجرا می باشد. این نوع از بانکداری، که روشی جدید در واسطه گری مالی توسط بانک ها می باشد، در طول این دوره پیشرفت چشمگیری داشته ولی در عین حال با چالش هایی نیز مواجه بوده است. نظام بانکداری اسلامی، همانند هر نظام دیگر، باید به عنوان یک واقعیت در حال توسعه دیده شود. این تجربه باید به صورت بی طرفانه ای مورد ارزیابی قرار گیرد و مشکلات آن باید به دقت ارزیابی و آدرس دهی شوند یعنی بیان گردد بانکداری اسلامی در چه بخش هایی مشکل دارد. هدف نگارنده در این پایان نامه آن است که با استفاده از روش تحلیلی-توصیفی، ضمن شناسایی دقیق چالش هایی که بانکداری اسلامی، در ادامه دادن به عملکرد مناسب فعلی اش، در مواجهه با رقابت رو به رشد از سوی بانکداری متعارف و در مراحل توسعه و موفقیت اش، با آنها مواجه می باشد را به صورت دقیق و کارشناسانه مورد ارزیابی قرار دهد و مشخص کند که بانکداری اسلامی در ایران با چه مشکلاتی مواجه می باشد و چگونه می توان این مشکلات را مرتفع نمود.

واژه های کلیدی: بانک، بانکداری، ربا، بانکداری اسلامی، بانکداری بدون ربا

مقدمه

نظام مالی، به ویژه نظام بانکی، یکی از مهم ترین نظام های اقتصادی در هر کشور را تشکیل میدهد. منابع مالی مورد نیاز کسب و کارها در بخش های گوناگون اقتصادی از قبیل صنعت، کشاورزی، مسکن، بازرگانی و خدمات، بیشتر توسط بانک ها و موسسات مالی و اعتباری تأمین می شود. بی تردید، بدون وجود یک نظام مالی پیشرفته و کارآمد، اقتصاد کشور قادر به توسعه و رشد پایدار نخواهد بود. نظام های مالی در عصر کنونی، از لحاظ ساختار و نوع فعالیت از تنوع و پیچیدگی بسیار زیاد برخوردار هستند و انواع مؤسسات مالی از قبیل بانک ها، مؤسسات مالی و اعتباری، شرکت های بیمه، لیزینگ، صرافی، صندوق های سرمایه گذاری مشترک و بسیاری دیگر از فعالیت های مالی و خدماتی را شامل می شوند. این گستردگی خدمات و تنوع خدمات مالی در حدی است که بانک ها را به فروشگاه های سایر بزرگ خدمات مالی تبدیل ساخته است.

در چند دهه اخیر، تحولات بسیار زیادی در صنعت بانکداری ایجاد شده است. توسعه بانکداری الکترونیک، مقررات زدایی، تنوع محصولات و خدمات، نوآوری های مالی (ابزارهای نوین مالی)، برقراری استانداردهای بین المللی بانکداری و پدیده جهانی شدن، از جمله این تحولات بوده است.

حدود چهار سال پس از وقوع انقلاب اسلامی، بانکداری اسلامی به صورت عملی در ایران آغاز شد و قانون عملیات بانکی بدون ربا یا بانکداری اسلامی در ایران، تصویب و به اجرا گذاشته شد. در آن زمان ایران در زمینه ی بانکداری اسلامی پیشتاز بود و این پیشتازی نه تنها در میان تمام کشورهای اسلامی، بلکه در نظام بانکداری بین المللی نیز بی سابقه بود. نظام بانکداری بدون ربا که به بانکداری اسلامی شهرت یافته است، بی تردید یکی از مهم ترین تحولاتی است که ابتدا در بانک های کشور های اسلامی و سپس با سرعتی کم نظیر در سایر کشور های جهان گسترش یافته است.

کشور ایران از معدود کشورهایی است که نظام بانکداری بدون ربا را از اوایل سال ۱۳۶۳ به مورد اجرا گذاشت و با گذشت زمان نسبت به رفع کاستی ها و نارسایی های آن اقدام کرده است، گر چه هنوز با چالش های متعدد روبرو است که به امید خدا آن ها هم با کسب تجربه و انجام پژوهش های علمی بیشتر، با دست توانای اندیشمندان اسلامی و بانکی برطرف خواهد شد و در جهت تکوین و تکامل پیش خواهد رفت.

اهمیت و ضرورت تحقیق

با توجه به این که تاکنون بررسی پیرامون ارزیابی قوانین و مقررات حاکم بر نظام بانکی به طور مستقل صورت نگرفته و از سوی دیگر این مهم که نظام بانکداری از مهم ترین نهادهای اقتصادی در سطح کلان کشور محسوب می شود لذا، عدم وجود تحقیقی جامع و کامل پیرامون این مساله، انگیزه ای جهت انتخاب و بررسی موضوع ارزیابی قوانین و مقررات بانکداری ایران در تحقق بانکداری اسلامی از سوی نگارنده گردید.

با توجه به اینکه قوانین و مقررات موجود در نظام بانکی کشور با مقررات حاکم بر نظام بانکداری اسلامی موجود متفاوت است، لذا به نظر می رسد ارزیابی قوانین و مقررات بانکی کشور و معادل سازی آن ها با مقررات بانکداری اسلامی متداول می تواند الگوی مناسبی جهت اعمال بانکداری اسلامی در کشور فراهم نماید.

۱. بانک بدون ربا یک موسسه انتفاعی است که از طریق قراردادهای شرعی، با سرمایه خود و منابع سپرده ای، برای کسب سود، اقدام به جمع آوری سپرده ها، دادن تسهیلات و اعتبارات و ارائه خدمات بانکی می نماید. از سوی دیگر، بانک اسلامی موسسه ای انتفاعی است که برای دستیابی به اهداف نظام اقتصادی اسلام و حداکثر شدن رفاه جامعه اسلامی و در چارچوب احکام و اخلاق اقتصادی اسلام، با سرمایه خود و منابع سپرده ای، به فعالیت بانکی اقدام می نماید.

۲. ربا در معاملات بانکی دو نوع است. نوع اول ربای قرضی می باشد که عبارت است از قرض دادن چیزی به فردی دیگر با شرط پرداخت اضافی. این نوع ربا فقط مخصوص عقد قرض است. اما ربا در سایر معاملات بانکی به این صورت است که طلبکار در موقع پرداخت بدهی، با دریافت مبلغ اضافه تر، سررسید دین را به تعویق اندازد. این نوع ربا هم در عقد قرض هم در سایر معاملات مانند بیع و مرابحه و ... جاری و ساری است.

بیان مساله

بررسی تجربه بانکداری اسلامی در کشورهای اسلامی و غیر اسلامی، به وضوح نشان می‌دهد در اکثر موارد بانک‌های اسلامی به‌نحوی تحت نظارت کمیته‌های فقهی قرار دارند. در واقع، گرچه تجربه قانونگذاری و نظارت بر اجرای بانکداری اسلامی، در کشورهای مختلف یکسان نبوده و دارای اختلافات فاحشی می‌باشد، اما به‌ندرت می‌توان در سایر کشورها بانک یا موسسه مالی اسلامی را پیدا نمود که به‌نحوی تحت نظارت شرعی قرار نداشته باشد. پس از بررسی تجربه اجرای بانکداری اسلامی در کشورهای گوناگون، سوالی که طبعاً مطرح می‌شود این است که تفاوت‌های این الگوها با تجربه بانکداری بدون ربای ایران در چیست؟ در یک نگاه کلی، تفاوت‌های چندی را می‌توان در ارزیابی قوانین و مقررات نظام بانکداری ایران با بانکداری اسلامی متداول در سایر کشورها بیان داشت. از جمله آنکه بانکداری بدون ربا در ایران در کل کشور جریان دارد و بانکداری متعارف در نظام بانکی کشور جایی ندارد. این در حالی است که در اکثر کشورهای اسلامی (به جز سودان) نظام دوگانه حاکم است و بانک‌های اسلامی در کنار بانک‌های متعارف به فعالیت مشغول هستند. هم‌چنین بانکداری بدون ربای ایران بر اساس فقه امامیه استوار شده، در حالی که در سایر کشورهای اسلامی، بانکداری اسلامی بر اساس فقه اهل سنت شکل یافته است. در بانکداری بدون ربای ایران قانون مستقل و مرجعی در حوزه بانکداری اسلامی در سال ۱۳۶۲ به تصویب رسیده و از آن زمان به اجرا درآمده است. این در حالی است که در اکثر کشورها قانون مرجعی در این رابطه وجود ندارد؛ در نظام بانکداری بدون ربای ایران در بخش تجهیز منابع (سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار) از عقد وکالت استفاده می‌شود در حالی که در اکثر کشورهای اسلامی از سایر عقود مانند مضاربه، ودیعه و عاریه استفاده می‌شود. در نظام بانکداری بدون ربای ایران تنها شورای فقهی بانک مرکزی به فعالیت مشغول است؛ این شورا نیز صرفاً جایگاه مشورتی و پاسخگویی به سوالات دارد و جایگاه حقوقی رسمی در ساختار بانک مرکزی ندارد. در شبکه بانکی نیز اکثر بانک‌ها به ضرورت تأسیس شورای فقهی پی نبرده‌اند و در این زمینه اقدام جدی انجام نداده‌اند و بانک مرکزی اصلاً در این زمینه مقررات کافی وضع نکرده است. در حالی که تقریباً تمامی بانک‌ها و موسسات مالی اسلامی در سایر کشورها دارای شورای فقهی مستقل هستند. بانک‌های اسلامی سایر کشورها معمولاً به‌صورت کاملاً اختیاری بخشی از سود خود را به‌عنوان زکات پرداخت می‌کنند و این در ترازنامه بانک افشا می‌شود. اما چنین مساله‌ای در نظام بانکی ایران وجود ندارد.

در نظام بانکداری بدون ربای ایران به‌رغم نظر مخالف شماری از مراجع تقلید، جریمه تاخیر (تحت عنوان وجه الزام) بنا بر تجویز شورای نگهبان از مشتریان بدحساب دریافت و به‌عنوان درآمد بانک لحاظ می‌شود. این در حالی است که در بانک‌های اسلامی سایر کشورها جریمه تاخیر صرفاً به فعالیت‌های خیریه اختصاص می‌یابد و با سایر منابع بانک ادغام نمی‌شود؛ یعنی جریمه تاخیر جزو درآمدهای بانک نیست. مجموعه نوشته‌های فوق نشانگر تفاوت مقررات بانکداری بدون ربای ایران با نظام حقوقی حاکم بر بانکداری اسلامی متداول می‌باشد. هدف از ارائه این نوشتار ارزیابی مقررات حاکم بر نظام حقوقی بانکداری کشور و مقایسه آن با قوانین بانکداری اسلامی و بررسی خلاءهای قانونی در این مورد است.

پیشنه بانکداری در جهان

نخستین بانکی که به بانک‌های امروزی شباهت داشت، در دهه ۱۱۷۰ در ونیز (ایتالیا) تأسیس شد. اندیشه تأسیس بانک، ابداع ورقه حواله پول بود که در برخی موارد جایگزین پول می‌شد. وقتی که پول برای انتقال به شهر یا کشوری دیگر تحویل صرفان می‌شد، آنان برای مصون ماندن از مخاطاتی همچون سرقت، جعل یا تقلب، که پول آن زمان را بیشتر تهدید می‌کرد، به جای آن حواله‌هایی مشابه برات امروزی صادر می‌کردند؛ به نحوی که صراف دیگری در شهر یا کشور مقصد، آن حوالجات را قبول و به پول رایج تبدیل می‌کرد.^۱

۱- فرجی، یوسف، پول، ارز و بانکداری، ص ۴۵.

سکه‌هایی ضرب شد که البته رواج آن‌ها با اعتبار حکومت و امنیت کشور ارتباط مستقیم داشت. ۲

چگونگی پیدایش بانکداری اسلامی

اقتصادی بہ دست مے، آید، شریک مے، شوند.^۳

در فعالیت اقتصادی زیاد می شود و بهره وری پول از طریق قرض دادن آن و گرفتن اضافه، ربا به شمار می آید.^۴

مفاد این قانون منطبق کنند.^۵

منابع فقہی و شرعی

مضاربه، جعاله، مزارعه، مشاركت، مساقات، اجاره به شرط تملیک و موارد مشابه به بانکها کرده است.^۶

٢- السان، مصطفى، حقوق بانكي، ص ٧٨.

۳ - امام، فرہاد، حقوق سرمایہ گذاری خارجی، در ایران، ص ۱۰۲.

۴ - همانجا، ص ۶۸.

۵ - بهمندوند، محمد، بهمنی، محمود، بانکداری داخلی (تجهیز منابع پولی)، ص ۱۳.

٦- السان، مصطفى، منع يشين، ص ٢٥.

با توجه به اینکه بسیاری از این عقود در کتب فقهی بررسی شده است و بانکها به منظور اجتناب از ربا، ملزم به استفاده از آنها شده اند؛ ارتباط منابع فقهی و شرعی یا حقوق بانکی مطرح می شود. در اینجا باید تذکر داد، تا زمانی که قانون، آیین نامه یا دستورالعمل اجرایی وجود دارد، هیچ مقام بانکی یا دادرسی نمی تواند در تفسیر رابطه بانک - مشتری، بانکها با همدیگر یا هر موضوع مرتبط دیگری به کتب و منابع فقهی استناد کند. به عبارت دیگر، با توجه به اصل ۱۶۷ قانون اساسی و ماده ۳ قانون آیین دادرسی مدنی قانون در مقام استناد بر منابع فقهی و شرعی تقدم دارد.

با وجود سکوت، نقص، اجمال یا تعارض قوانین، آیین نامه ها یا دستورالعملهای مرتبط و نبود رویه قضایی یا عملی قاطع در موضوع، امکان مراجعه به «منابع معتبر اسلامی» و «فتاوی معتبر» برای تعیین تکلیف وجود خواهد داشت.

عقاید علمای حقوق

بر خلاف برخی از شعبه های حقوق همانند حقوق خانواده یا ارث که به شدت تحت تأثیر قواعد مذهبی است، حقوق بانکی در وهله اول زائیده تعاملات تجاری و در مورد مسائل پیچیده و اختلافی، ناشی از تجربه و تحلیل های حقوقی است که در طول زمان در قالب احکام قضایی، آراء داور یا مقالات و یادداشت های حقوقی ابراز شده است. عقاید علمای حقوق، همچنین یکی از مبانی تحلیل و تفسیر قوانین، رویه ها و قواعد متحدالشکل مرتبط با بانکداری را تشکیل می دهد.^۷

به هر روی، عقاید علمای حقوق (دکترین) به عنوان یکی از منابع فرعی حقوق بانکی زمانی قابل استفاده است که منابع اصلی ساکت بوده یا گویایی لازم را نداشته باشند. دکترین حقوقی زمانی شکل می گیرد که پاسخ یکسان به مسئله ای مورد اتفاق حقوق دانان بوده یا حداقل اکثریت به پاسخی یکسان رسیده باشند. در مقام قضاوت و داوری، دکترین زمانی قابل استناد است که مستدل بوده و با مبانی منطقی همراه باشد. البته هیچ نصی در قانون، دادرسی یا داور را ملزم به تبعیت از نظر اکثریت حقوق دانان یا فقها نمی کند و وی - به عنوان یکی از اعضای جامعه حقوقی - می تواند با استدلال نظریه جدیدی بنیان نهد یا اقلیتی را تقویت کند.

جایگاه بانک و بانکداری در قانون اساسی

با پیروزی انقلاب اسلامی و تأکید قانون اساسی بر اقتصاد اسلامی، اسلامی شدن نظام بانکداری کشور مورد توجه قرار گرفت و چندین قانون و مقرر در مورد آن به تصویب رسید. با وجود این هنوز برخی علما و مراجع تقلید بر اهمیت رعایت قواعد اسلامی در نظام بانکداری تأکید می کنند. این تأکیدات به این معناست که هنوز نظام بانکداری اسلامی به طور کامل در کشور ایجاد نشده است؛ هر چند که تلاش های زیادی برای حرکت در این مسیر انجام شده است.

پیروزی انقلاب اسلامی، تأثیر فراوانی بر اقتصاد ایران و از جمله نظام بانکی گذاشته است. در مقدمه قانون اساسی تأکید شده است که در تحکیم بنیادهای اقتصادی، اصل، رفع نیازهای انسان در جریان رشد و تکامل اوست نه همچون دیگر نظام های اقتصادی تکاثر ثروت و سودجویی. در مکاتب مادی، اقتصاد خود هدف است و از جهت خود اقتصاد عامل تخریب و فساد و تباهی می شود؛ ولی در اسلام، اقتصاد وسیله است و از وسیله انتظاری جز کارایی بهتر در راه وصول به هدف نمی توان داشت. با این دیدگاه برنامه اقتصاد اسلامی فراهم کردن زمینه مناسب برای بروز خلاقیت های متفاوت انسانی است و بدین جهت تأمین امکانات مساوی و متناسب و ایجاد کار برای همه افراد و رفع نیازهای ضروری برای استمرار حرکت تکاملی او برعهده حکومت اسلامی است. حضور این دیدگاه در قانون اساسی سبب شد که قوانینی برای حرکت به سوی بانکداری اسلامی به تصویب برسد که نمونه آن قانون بانکداری بدون رباست.

نظام بانکداری بدون ربا، ریشه در ایدئولوژی و ارزش های اقتصاد اسلامی دارد و تحقق آن مستلزم استقرار عدالت اقتصادی و اجتماعی و نیز توزیع عادلانه درآمد و ثروت در جامعه است. منظور از بانکداری اسلامی نوعی سیستم بانکداری است که مبتنی بر قوانین اسلامی و نظریات اقتصاددانان و کارشناسان علوم بانکی و علمای اسلام است. اگر مولفه های اصلی بانکداری اسلامی را حذف ربا از تمامی عملیات بانکی و انطباق عملیات بانکی با موازین شرعی بدانیم، اساس بانکداری اسلامی، تقسیم سود، مشخص بودن مسیر مصرف منابع و نظارت بر عملیات بانکی است. بر این اساس، در بانکداری سنتی (ربوی) بین بانک و

۷ - مسعودی، علیرضا، منبع پیشین، ص ۳۵.

مشتری و گیرنده تسهیلات یک رابطه مستقیم وجود دارد و به واسطه وجود همین رابطه مستقیم، رابطه بستانکار و بدهکار به وجود می‌آید؛ اما در بانکداری اسلامی وجوه سپرده‌گذاران طبق موازین شرعی و حقوقی و در قالب عقود معین سرمایه‌گذاری می‌شود.^۸

فقدان تلقی مردم از اسلامی بودن بانک ها

یکی از مشکلات بزرگ نظام بانکی کشورف تصور مردم نسبت به ربوی بودن عملیات بانکی است. شبهه ربوی بودن معاملات بانکی هم بیش تر از بکارگیری عقود با بازدهی ثابت نشأت می گیرد. ماهین عقود با بازدهی ثابت به گونه ای است که با تغییری اندک، تبدیل به ربا می شوند. بنابراین، شبهه ربوی بودن در آن ها زیاد است. به همین علت، اذهان عمومی نسبت به عملکرد بانک های کشور در تردید است و مردم به علت عدم شفافیت عملکرد سیستم بانکی در کشور و انتشار اخبار نادرست،^۹ در ابهام به سر می برند و نمی دانند که آیا بالاخره بانکداری ما ربوی است یا غیر ربوی؟ آیا فقط کلمه سود جای بهره را گرفته یا ماهیت بهره به سود تغییر کرده است؟!

باید توجه داشت که تصور مردم از ربوی بودن عملیات بانک ها چه درست باشد چه نادرست، به هر حال، زیان های فراوانی دارد، زیرا از یک سو، قبح و حرمت ربا خواری در ذهن و فکر عامه مردم از بین می رود یا بسیار کمرنگ می شود و از سوی دیگر موجب می شود که افراد متعهد و با ایمان با بانک ها همکاری نکنند.^{۱۰} بنابراین، بانک ها برای رفع مشکل مالی خود نمی توانند متوسل به افتتاح حساب یا اعطای تسهیلات بانکی شوند و کارآیی خود را از دست می دهند.

عدم ارایه ی تصویر مناسبی برای جبران کاهش ارزش سپرده های مردم

یکی از چالش های بانکداری اسلامی در ایران، تفاوت سود پرداختی به سپرده گذاران نسبت به تورم موجود در جامعه است. به عبارت دیگر، در مواردی سپرده گذاران بخ جای سود، زیان دریافت می کنند، و به عکس. این چالش، بیشتر در نظام های بانکی با نرخ سود مدیریت شده برای سپرده ها مشاهده می شود، چه در قالب عقود با بازدهی غیر ثابت، یا در قالب عقود با بازدهی ثابت. در صورتی که عقود مشارکتی بهیئ علت اینکه با بخش حقیقی اقتصاد سرو کار دارند، همراه با افزایش سطح قیمت ها، ارزش دارایی ها نیز افزایش می یابد.^{۱۱}

شبهه ای که در اینجا مطرح بوده و محل بحث بسیاری از صاحب نظران بوده است، مسأله ربای تورمی است. به عبارت دیگر، مسدله جبران زیان های وارده به افراد در اثر افزایش سطح عمومی قیمت ها مطرح است.^{۱۲} این مسأله در میان علما و صاحب نظران محل اختلاف است: بعضی موافق با جبران زیان بر اساس قاعده لاضرر و لاضرار هستند و برخی هم مخالف آن هستند و پرداخت زیاده را ربا می دانند. برای نمونه، در اینجا به نظریات تنی چند از آیات عظام اشاره می کنیم:

الف: نظرهای مخالف: به نظر حضرت آیت الله رضوانی، "تورم به عهده بدهکار نیست و مدیون فقط بدهکار همان مبلغی است که قرض گرفته، و با قرارداد و لو در ضمن عقد خارج لازم باشد، نمی توان آن را شرعی دانست." حضرت آیت الله جعفر سبحانی، عضو جامعه مدرسین حوزه علمیه قم نیز متقد است: "چیزی را که (شخصی) به عنوان قرض الحسنه داده است، فقط می تواند مثل آن را بگیرد، خواه کالا باشد - اعم از نقدین و دیگر کالاها - که ارزش ذاتی دارند، خواه اسکناس که ارزش اعتباری دارد و اگر بیش از آنچه پرداخته است، به عنوان تورم و کاهش ارزش بگیرد، ربا خواهد بود." حضرت آیت الله مرعشی شوشتری نیز می فرمایند: "از کلمات فقها استفاده می شود که مال الفرض اگر مثلی باشد، مدیون فقط مسوول پرداخت مثل آن مال می باشد و اگر قیمتی باشد، مسوول پرداخت قیمت آن می باشد و دو دلیل می توان برای مطلب اقامه کرد: ۱- سیره متشرعه: شارع مقدس نسبت به این تفاوت دستوری نداده و مردم را مکلف به جبران این تفاوت نکرده است.... و تورم در آن زمان ها

۹ - گرامی، محمد علی، منبع پیشین، ص ۷۹.

۱۰ - همان، ص ۱۰۹.

۱۱ - کرویتس، هلموت، منبع پیشین، ص ۱۳۲.

۱۲ - همان، ص ۱۳۷.

مانند تورم در زمان ما نیست، اما به هر حال، اگر چنین تورمی، هر چند جزئی باشد، دین محسوب می‌گردد لازم بود تکلیف مسلمانان را روشن سازد. ۲- از آیه قرآن کریم "و افو بالعقود" اینگونه مستفاد می‌گردد که هرگاه قراردادی بر اساس مبلغی پول منعقد گردد، چنین قراردادی لازم الوفا می‌باشد و الزام مدیون به پرداخت ما به التفاوت، برخلاف قرارداد می‌باشد.^{۱۳}

ب - نظرهای موافق: حضرت آیت الله تسخیری: "مسأله مورد بحث، در مطالعات مربوط به موضوع، از دو دیدگاه مطرح است: اقتضاء نصوص اسلامی که بر "ارزش اسمی" تکیه دارد و "اقتضاء عدالت" که حفظ قدرت خرید سپرده گذاران را ایجاب می‌نماید. قدر مسلم این است که ضرر و زیان وارده به سپرده گذاران بر اثر کاهش قدرت خرید پول، با اتخاذ تدابیر و تعهدات متخلف که مغایر موازین شرعی نباشد، باید جبران شود".^{۱۳} حضرت آیت الله سید کاظمین حائری، عضو جامعه‌ی مدرسین حوزه‌ی علمیه قم هم اصل موضوع جبران زیان وارده بر افراد بر اثر کاهش ارزش پول را قبول دارند. "آیت الله موسوی بجنوردی، استاد حوزه و دانشگاه در این مورد می‌فرمایند: "مقدمتاً عرض می‌کنم که خرید و فروش باید امری عقلایی باشد، یعنی ثمن و مئمن، عوض و معوض، باید تطابق در ارزش داشته باشد، یعنی اگر تطابق در ارزش نباشد، بیع عقلایی نیست و اساساً اسلام هم روش جدیدی را در بیع نیاورده است.^{۱۴} در قرآن گفته شده است: احل الله البیع و حرم الربا. منظور همان بیعی است که نزد عقلا و جامعه بیع است و همان مفهوم عقلایی خود را باید داشته باشد. پس از خرید و فروش هر چه که عقلایی باشد، اسلام هم آن را قبول می‌کند و هر چه عقلایی نباشد، اسلام نیز آن را نمی‌پذیرد. به هر حال، نباید قیودی در جاهایی باشد که مسأله ربوی بودن را ایجاد کند. فروش یک میلیون تومان به یک میلیون و دویست هزار تومان به مدت شش ماه، اشکالی ندارد، زیرا للاجل قسط من الثمن، یعنی خود مدت دار بودن دارای ارزش است. به عبارتی، خود مدت در نزد عقلا ارزش دارد آیت الله شهید دکتر سید محمد حسینی بهشتی نیز در بخشی از کتاب "اقتصاد اسلامی" تحت عنوان: مالکیت در اسلام "بحث جبران کاهش ارزش پول را از بیع و ربا آغاز کرده‌اند و در ادامه بحث، به جبران تورم، یعنی جبران کاهش قدرت خرید پول (که معادل نرخ تورم است) اشاره داشته‌اند، و جبران تورم را به مثابه "جبران خسارت ناشی از استهلاک" مطرح کرده‌اند.^{۱۵}

در مجموع، نظریات مخالف در عین حال کخه بیان موضوع بر احکام و روایات به اصطلاح "سیره متشرعه" تأکید دارند، کمتر به "تبیین" موضوع می‌پردازند و به مقتضیات زمان توجه چندانی ندارند. لذا احکام مورد استناد در زمره "احکام اولیه" تلقی نم‌یشوند و "وحی منزل" به شمار نمی‌روند. لکن، نظریات موافق، ضمن تأکید و تکیه بر مستندات، با یک برخورد پویا و با عنایت به مقتضیات زمان در مقام نتیجه‌گیری از این احکام هستند و "شان نزول" آنها را مورد توجه قرار می‌دهند.

نتیجه‌گیری

در اغلب کشورهای اسلامی قوانین تجاری، بانکی و شرکتی بر طبق الگوی غربی شکل گرفته‌اند. این قوانین شامل بندها و ماده‌هایی است که حوزه فعالیت های بانکداری اسلامی را در مرزهای بانکداری متعارف محدود می‌کند. در حالی که برای طرفین قرارداد این امکان وجود دارد که توافقات خود را بر اساس یک عقد اسلامی پی‌ریزی کنند اما به دلیل عدم وجود قوانین مناسب، اجرای این توافقات در دادگاه‌ها پر هزینه می‌باشد. این شرایط، در میان دیگر شرایط، ایجاب می‌کند که قوانین خاص برای شروع و ادامه کار بانکداری اسلامی وضع گردد. و لذا ضروری است که قوانینی به منظور هموار کردن مسیر فعالیت یک سیستم مختلط، یعنی سیستمی که جوابگوی هر دو نوع بانکداری متعارف و اسلامی باشد، تصویب گردند. در این رابطه، یک موضوع مهم نحوه‌ی برخورد با سهم سود به منظور تعیین میزان مالیات می‌باشد. در نظام مالی متعارف بهره‌ی پرداختی به وسیله‌ی شرکت‌ها به عنوان هزینه معاف از مالیات تلقی می‌شود. در رابطه با سود سهام پرداختی به وسیله نهادهای مالی نیز باید همین برخورد انجام گیرد.

^{۱۳} - فرزین وش، اسدالله، منبع پیشین، ص ۲۳۱.

^{۱۴} - همان، ص ۲۳۸.

^{۱۵} - مرزبان، حسین، منبع پیشین، ص ۱۵۴.

ایجاد ساختار نهادی مطلوب شاید جدی ترین چالش پیش روی مالیه ی اسلامی باشد. برای حل این مشکل باید رویکردی عملیاتی در جهت ایجاد چنین ساختاری اتخاذ گردد. یعنی باید وظایفی که توسط موسسات مختلف در ساختار متعارف انجام می شود مورد بررسی قرار گیرند و تلاش ها در جهت تأسیس موسساتی که بتوانند همان وظایف را به شیوه ای اسلامی انجام دهند، متمرکز گردند.

منابع مورد استفاده

۱. امام، فرهاد، حقوق سرمایه گذاری خارجی در ایران، ص ۱۰۲.
۲. بهمنوند، محمد، بهمنی، محمود، بانکداری داخلی (تجهیز منابع پولی)، مؤسسه عالی بانکداری ایران، تهران، ۱۳۷۹.
۳. السان، مصطفی، حقوق بانکی، ص ۷۸.
۴. سایت اینترنتی تبیان، سه شنبه ۱۳۹۲/۲/۱۰ <http://www.tebyan.net>
۵. فرجی، یوسف، پول، ارز و بانکداری، ص ۴۵.
۶. فرزین وش، اسدالله، شعبانی، احمد، بررسی عقود در بانکداری اسلامی، پژوهشکده پولی و بانکی، بانک جمهوری اسلامی ایران، تهران، ۱۳۸۱.
۷. کرویتس، هلموت، پول، بهره، بحران های اقتصادی - اجتماعی، ترجمه حمیدرضا شهمیرزادی، تهران، اکنون اندیشه جولن، ۱۳۷۸.
۸. گرامی، محمد علی، مالکیت خصوصی در اسلام، نشر روح، قم، ۱۳۶۸.
۹. مرزبان، حسین، مقدمه ای بر اقتصاد بدون ربا، ایران چاپ، تهران، ۱۳۶۵.